

Z. KOVÁCS ZOLTÁN

Arany János *Toldija* mint kötelező olvasmány

Miért kötelező olvasmány Arany János *Toldija* a magyar általános iskolákban? Mire kötelezi olvasóit hatodik osztályban a *Toldi* mint kötelező olvasmány? Mit tanítunk ma az általános iskolában a *Toldiról* és a *Toldival*? Milyen viszonyban áll az általános iskolai könyvek *tanítása* a szöveg irodalomtörténeti jelentőségével? Az új magyar nyelv és irodalom *kerettanterv* szerint¹ ennek a korosztálynak felesleges irodalomtörténeti ismereteket tanítani. Ennek egyik alapvető oka, hogy az olvasás és az irodalom létmódja jelentősen megváltozott az utóbbi időszakban, ami új helyzetet teremtett az irodalomoktatás számára. Az olvasás digitalizálódása következtében az irodalomtanítás hagyományos történeti modellje tarthatatlanná vált.² A jelenleg forgalomban lévő általános- és középiskolai irodalomkönyvek számolnak is ezzel a kihívással, megfelelően a korábbi és a legújabb kerettanterv előírásainak is. Alapvető kérdés ugyanakkor, hogy az irodalmi művek új, komplex, élményközpontú, kezdeményező és differenciált megközelítése milyen viszonyban áll az új kerettanterv által előírt kötelező olvasmányokkal. Ezek jelentős része ugyanis a 19–20. században keletkezett, más olvasási szokások elvárásainak megfelelően, a maihoz képest „radikálisan más kulturális és tárgyi környezetben.”³ Ráadásul a jelenlegi magyar közoktatási gyakorlatban nagyon is jelen van a történeti (életrajzi, filológiai) megközelítés. Talán ennek is köszönhető, hogy a hatodik osztályban használatos irodalomkönyvek értelmezési szempontjai részben visszavezethetők a *Toldi* kanonizálásának időszakára, a 19. század közepének és második felének irodalom- és nemzetfelfogására. Ez a kapcsolat pedig sokszor olyan közhelyek révén maradt fent, amiket az utóbbi évtizedek magyar irodalomtörténet-írása inkább értelmez, mintsem folytat.

Az irodalomtörténeti szempontok vizsgálatba vonása így megkerülhetetlen Arany *Toldija* iskolai értelmezésének vizsgálata során. Hogy miként lehetséges az új megközelítéseket a klasszikus szövegek iskolai értelmezésében működtetni, a hatodik osztályosok számára írt két tankönyv *Toldi*-értelmezésének példáján mutatom be.⁴

¹ Az 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet 2. melléklete (Kerettanterv az általános iskolák 5–8. évfolyamára) = www.kerettanterv.ofi.hu [2013. 06. 4.]

² Az olvasás digitalizálódásáról az irodalom iskolai oktatásának kontextusában lásd FÜZFA Balázs tanulmányait, különösen a *Mentés másként* kötetben (Bp., Pont, 2012.).

³ FÜZFA Balázs, *Kell-e nekünk Janus Pannonius?* = F. B., *Mentés másként*, i. m., 105; lásd még: PAKSI László, *Kötelezőkről röviden = Az irodalomtanítás innovációja*, szerk. FINTA Gábor, FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2012, 77–86.

⁴ RADÓCNÉ BÁLINT Ildikó, VIRÁG Gyuláné, *Irodalom 6. az általános iskola 6. évfolyama és a 12 éves korosztály számára*, Celdömölk, Apáczai, 2009³ (a továbbiakban: Apáczai); TÓTH Krisztina, VALACZKA András, *Irodalmi ikerkönyvek 6. Tankönyv*, Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. (A továbbiakban: NTk.)

Mit rögzít a 2012-es kerettanterv irodalmi része a *Toldival* kapcsolatban? Az A és a B változat⁵ egyaránt fontosnak tartja a *Toldi* olvasásában az erkölcsi állásfoglalást, a morális tanulság és ítélet megfogalmazását. Míg az A változat egyenlő súllyal kezeli a poétikai és a moralizáló szempontokat, addig a B alternatíva az utóbbi interpretációs stratégiát mélyíti el, amikor az ismeretek között hangsúlyosan az ide tartozó tartalmakat sorolja fel: emberi és családi kapcsolatok megítélése, bűn és bűnhődés viszonya, társadalmi különbségek, kiszakadás a családból, hit és hitetlenség, képmutatás.

A magyarországi általános iskolákban talán leginkább elterjedt tankönyv, az Apáczai Kiadó és a Nemzeti Tankönyvkiadó hatodik osztályosok számára forgalomban lévő kötetei megfelelnek a legújabb kerettanterv elvárásainak is. Mindkét tankönyv úgy mutatja be Toldi Miklós történetét, mint a felemelkedés, egyfajta erkölcsi megtisztulás példázatát, amely a malomkövel elkövetett gyilkosságtól a cseh vitéz megöléséig tart. A kötetekben a *Toldi* világméskének harmonikussága kerül kiemelésre, a diszharmonikus elemek pedig feloldódnak valamely pozitív tanulságban. Az Apáczai *Irodalom 6.* című könyve szerint (a „Toldi összefoglalása” című részben): „A mű erkölcsi világrendje azt sugallja, hogy a bűn elkövetőjére büntetés vár. A bűnhődés alól azonban van feloldozás, amelyet nem adnak ingyen, tenni, küzdeni is kell érte.”⁶ Az *Irodalmi ikerkönyvek 6.* a moralizáló értelmezést szinte minden ének végén működésbe hozza, a jelenből vett példák segítségével. Néhány jellemző megfogalmazást kiemelve: „A világ rendezett – ezt sugallja a befejezés a maga népmesei derűlátásával”⁷ „Ne felejtsd el! A Toldi kiegyensúlyozott mű, távol áll tőle minden túlzás és egyoldalúság”⁸; „A hit bizakodást, reményt jelent: az élet igazságtalanságai egy magasabb szinten rendeződni fognak”⁹.

Ez a kibékítő szemlélet oly mértékben áthatja a tankönyveket, hogy a zavaró jelentéselemekről nem vesznek tudomást, vagy értelmezési kereteik között feloldják azokat. Különösen jellemző ez a Nemzeti Tankönyvkiadó kötetére. Miklós első gyilkosságát („repül a nehéz kő”) kommentálva, a bűn és bűnhődés kapcsolatát elemezve kijelenti, hogy az emberek bebörtönzése helyett inkább a bűnözés okait kéne megszüntetni.¹⁰ A szöveghelyhez, ahol Bence közvetítésével Miklós pénzhez jut és a kocsmában lerészegedik, a tankönyv az ünnepegekről értekezik és közli: „Miklós példájából persze nem épp azt a tanulságot kell levonnunk, hogy milyen

⁵ *Kerettanterv*, az A változat 17., a B változat 16–17. oldalán.

⁶ Apáczai, 136.

⁷ NTK, 161.

⁸ *I. m.*, 145.

⁹ *I. m.*, 99.

¹⁰ *I. m.*, 81.

jópofa dolog alaposan felönteni a garatra”¹¹, hanem azt, hogy csak az tud örülni, aki a bánatot is megismerte már.

Mindkét tankönyv számára fontosak Miklós történetének családi és nemzeti vonatkozásai. A Nemzeti Tankönyvkiadó tankönyve Miklósban a „magyaros jellem” vonásait azonosítja az indulatosságban, érzelmességben és a szilaj mulatozásban,¹² az Apáczaié szerint pedig „Miklós igen összetett jellem, a nemzeti hős megtestesítője, akire a rendkívüli testi erő, a becsületesség és az öntudat mellett a gyengédség is jellemző.”¹³ A nemzeti jelleg mellett a *Toldi* az általános emberi lényeg vonatkozásában is időtlen jelentőségű tényeket közöl, ahogy az *Irodalmi ikerkönyvek 6.* fogalmaz, „örök tanulságokat” mond ki.¹⁴ A két tankönyv alapján a *Toldival* a magyar közoktatásban és köznevelésben a következőket tanítják (ahogy majd látjuk, immár százötven éve): az erkölcs (döntés, felelősség, bűn és bűnhődés kérdései), valamint a nemzeti hagyomány legfontosabb elemeit (a magyar nyelv, a magyar jellem, a nemzeti modernizálódás kérdései).

Amennyiben úgy gondoljuk, hogy a *Toldi* elbeszélése mögött az erkölcsi tételek időtlensége és nemzeti karakter állandósága rejlik, úgy a szöveg eseményeinek, kijelentéseinek példázatos jelentőségére leginkább a jelenből vett példákkal mutathatunk rá. Ebből fakad az aktualizáló mediátor szövegek használatának mindkét könyvet jellemző kényszere. A Nemzeti Tankönyvkiadó kötetéből vett néhány aktualizáló párhuzam: a második ének lakomája és a vegetarianizmus, a malomkő elhajítása és a terrorizmus, Miklós elbujdosása és a modern személyazonosító eszközök, Miklós menekülése és a filmek autós üldözései, az őrjöngő György és a stroke veszélye, Miklós temetőben alvása és a hajléktalan-kérdés, a bika megfékezése és a pamplonai bikaviadal. Mind-mind olyan analógiák, amik külön-külön talán izgalmassá tehetik a *Toldi* bizonyos szöveghelyeit a mai 12 évesek számára, ilyen mértékű alkalmazásuk azonban óhatatlanul felveti az aktualizálás, illetve az irodalom morális példázatoságának kérdését. Ezt a kérdést erősítik az aktualizáló analógiákból levont moralizáló következtetések (az *Irodalmi ikerkönyvek 6.* példái): György legényei Miklós dobálása helyett választhatnak volna másik korabeli sportot; jó lenne békében élni, de időként fel kell venni a kesztyűt; sírni nem szégyen; Toldi György őrjöngés helyett jobban tette volna, ha sétál egyet a vár körül; a pénz általában nem boldogít; ne úgy akarjunk erősek lenni, hogy doppingolunk.

A jó szándékú aktualizálás és moralizálás ambivalenssé teszi mindkét kötetet. Bár közelebb hozza a jelen értelmezői horizontjához a *Toldit*, el is idegeníti az elvont igazságoktól idegenkedő kamaszodó olvasókat, akiknek, úgy tűnik, csak az aktualizáló példák révén válik hozzáférhetővé a morális tanulság. A tankönyvek eljárása mellett azzal lehetne érvelni, hogy a klasszikusok minden kor számára fel-

¹¹ *I. m.*, 144.

¹² *I. m.*, 143.

¹³ Apáczai, 138.

¹⁴ „A *Toldit* nem csak azért tekintjük irodalmunk egyik gyöngyszemének, mert története örök tanulságokat mond [] ki a sorsról, az igazságról, a szegényekről és a gazdagokról, a szeretetről és a gyűlöletről. Kiemeli a művek sokaságából csodálatos költői nyelve is.” (NTk, 123.)

vetnek megválaszolásra váró kérdéseket („változtasd meg életed!”). Ugyanakkor éppen a jelenből vett példák sorozata mutatja, hogy a 19. századi magyar irodalom „elvárási horizontja” nagyon is különbözik a 21. századitól. Sőt, az „eposzi hitel” aranyi normájának köszönhetően a 14. század időhorizontja is elmélyíti az időbeli távolságból eredő idegenséget, összefüggésben az Arany-epika értelmezésében különösen fontos időbeli rétegzettségel.¹⁵

Az irodalom és a tanítás viszonyának tisztázatlanságával összefüggő kérdések részben megfogalmazódtak a gyakorló magyartanárok részéről is. A *Könyv és nevelés* folyóirat például 2008-ban külön rovatot szentelt a 10–14 éves korosztálynak szánt irodalom tankönyvekről szóló recenzióknak. A korábbi munkákhoz képest egyértelműen pozitív a Nemzeti Tankönyvkiadó Ikerkönyv-sorozatának megítélése a tanárok körében, ugyanakkor felmerül az aktualizáló szemlélet, a kapcsolt mediátor szövegek „tűzijátékszerű témametárdázásának” erőltetettsége is.¹⁶

A „kötelező” létmód: a Toldi kanonizálása

Ha a tankönyvek feldolgozásmódját a *Toldi* kanonizálásának és oktatásának története felől értelmezzük, akkor azt látjuk, hogy a moralizáló-kibékítő megközelítés egyidejű a *Toldi* befogadásának történetével, illetve azzal az elvárásrendszerrel, aminek a *Toldi* részben megfelel, részben pedig alakítója (Arany műve 1879 óta része a magyar közoktatás anyagának). A *Toldit* Arany János 1846-ban írta a Kisfaludy Társaság pályázatára, amelynek három fő követelménye: legyen a pályázó alkotás műfaja verses elbeszélés, főhőse a „nép ajkain élő történeti személy”, „formája és szelleme” pedig „népies”. Ismeretesek a fogadtatástörténet induló epizódjai (az Apáczai könyve külön fejezetet szentel Arany és Petőfi kapcsolatának). Ugyanakkor a *Toldi* és Arany életműve meglehetősen sajátos helyet foglal el a (részben a Társaság három elvárásával meghatározható) magyar irodalmi romantika és népiesség szempontjából.

A magyar romantika egyik alapvető kérdése, hogy miként lehet sajátosan nemzetivé tenni a szervesen, idegen minták hatására fejlődő magyar irodalmat. A nemzet fogalmából mindaddig hiányzó nép költészete tűnt olyan forrásnak, ahonnan ez megvalósítható. A romantika népiesség-felfogása ugyanakkor a legkevésbé sem mondható egységesnek.¹⁷ Kölcsey Ferenc az 1820-as években leszámol azzal a lehetőséggel, hogy a népköltészet alapján valóban nemzetivé lehet tenni a magyar irodal-

¹⁵ Barta János ezt az időbeli rétegzettséget a „dimenziók” változtatása révén mutatja be: „Naivitásnak látszik, de meg kell mondanunk, hogy Arany, a protestáns egyház gyermeke és a XIX. század embere nyilvánvalóan a maga korának idealisztikusan színezett empirikus világában élt és mozgott; mint költőnek azonban szüksége volt ezekre az archaikus, történelmi, fikatív dimenziókra”. (BARTA János, *Arany János és az epikus perspektíva* = B. J., *Klasszikusok között*, Bp., Akadémiai, 1976, 171.

¹⁶ VINCZELLÉR Katalin, *Élet és irodalom, azaz hogyan találkozhat egymással Berzsenyi Dániel és Fa Nándor*, *Könyv és nevelés*, 2008/4, 86–87.

¹⁷ Bővebben lásd: KOROMPAY H. János, *A „jellemztes” irodalom jegyében. Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*, Bp., Akadémiai–Universitas, 1998, különösen a *Népköltészet és európaiság*, valamint a *Népköltészet és népiesség Petőfi és Arany levelezésében* című fejezeteket.

mat.¹⁸ Erdélyi János, aki az 1840-es években a Kisfaludy Társaság megbízásából három kötetben gyűjti össze a népdalokat és -mondákat, Kölcseyvel ellentétben úgy látja, hogy a nemzeti költőnek alá kell merülnie a népköltészetben, s csak ezek után képes valóban nemzeti költészetet létrehozni.¹⁹ A népköltészetben a magyar irodalom nemzeti jellegének megalapozóját látó megközelítés mellett a *Toldi* írásakor nagy hatású volt az a Petőfi Sándor első alkotói korszakával példázott felfogás is, amely az irodalmi népiességen a nép számára is megérthető, annak hagyományába beilleszthető alkotásokat értette.

Arany és a *Toldi* kanonizálásában a magyar irodalom sajátos nemzeti mivoltának kérdése kulcsszerepet játszott. Ebből a szempontból a Petőfi-féle romantikus népiesség-felfogás hatásánál fontosabb Arany és a *Toldi* 1850-es és 60-as évekbeli kanonizálása az „irodalmi Deák-párt” részéről.²⁰ A fordulópontot Arany olvasásában ugyanis a 19. század második felének meghatározó kritikusa, Gyulai Pál jelenti, aki már 1855-ben megalapozta, miért kötelező olvasmánya minden magyarnak Arany *Toldija*: „az ő népies eposzának jellemző tulajdonai: a szoros mondai alap, a népies vagy naiv felfogás, s a múltból oly népnemzeti eszmények, hangulatok megtestesítése, melyek még élnek lelkünkben”.²¹ A *Toldi* így a nemzeti történelmet dolgozza fel, de naiv (azaz mindenki számára érthető) módon, s a nemzeti történelem olyan mozzanataira épül, amelyek közősek az olvasók számára (ezt hangsúlyozza Gyulai a *Toldinak* az eposz homéroszi típusához hasonlítása). Az ehhez szükséges erkölcsi háttérrel (mit s miként kell a nemzeti költőnek tenni) Arany-émlékbeszédében teszi explicitte Gyulai: „[M]unkáiból folyvást vigaszt, gyönyört, lelkesedést meríthetünk, mert a természet képeit s az emberi szív természetét tárják elénk, s a legnemesebb érzelmeket tolmácsolják örökszép formában; dicsősége nem csak az övé, hanem mindnyájunké, mert költészete nemzeti típusunkat fejezi ki, minden jegy rajta egyszerűs mind fajájé, hű tükre Magyarországnak.”²²

Ugyanakkor éppen a *Toldiból* mint tipikus magyar alkotásból vett példái jelzik, hogy 150 éve nem volt szükség a közvetítő magyarázatokra és analógiákra, elég volt

¹⁸ „Mindenütt vagynak a köznépek dala” s „vagynak népek, kik az együgyű ének hangját időről időre megnemesítik”, ám ahol „a pördal állandóul megtartja eredeti együgyűségét”, ott „a amagassabb poézis többé belső szikrából szép lángra nem gerjed; idegen tűznél kell annak meggerjednie, [...] Velünk, úgy látszik, ez történt meg.” (KÖLCSEY Ferenc, *A nemzeti hagyományok* = K. F. *összes művei*, s. a. r. SZAUDER Józsefné, SZAUDER József, Bp., Szépirodalmi, 1960, I, 517.)

¹⁹ „Tehát tanulni a népet, az életet, beállni e tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné a Jordánban, ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.” (ERDÉLYI János, *Népköltészetéről* = E. J., *Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások*, Bp., Akadémiai, 1991, 109. – Kiemelés az eredetiben.)

²⁰ A *Toldi* kanonizálásának első szakaszáról lásd GERENCSÉR Péter, „nehéz aranyhim terbeli rubáját”, *ItK*, 2004/3, 348–377.

²¹ GYULAI Pál, *Szépirodalmi szemle* = Gy. P., *Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Bp., MTA, 1908, 114–115.

²² GYULAI Pál, *Emlékbeszéd Arany János fölött* = Gy. P., *Emlékbeszédék*, Bp. Franklin, 1914, I, 233. – Gyulai ezt a Vörösmartyval és Petőfivel való szembeállítás formájában is nyomatékosítja: „Talán kevésbé kifejezője korának, mint Vörösmarty és Petőfi, de inkább megtestesül benne mindaz, ami fajunk szellemét és természetét állandóan jellemzi. Leginkább arra törekszik, hogy nemzeti egyéniségünket minél hűben kiemelje, fölmutassa. Maga is nemzeti típus, de ez nem elég. Mindent összeszed a hagyományból és népeletből, amiben nemzeti jellemvonás nyilatkozik.” (*I. m.*, 253–254.)

a korabeli mindennapokra hivatkozó retorika a szereplők típusokként értelmezéséhez (a falvakban, udvarházakban találkozhatunk Toldikkal, Toldinékkal, Bencékkel, stb.): „Nagyobbszerű minden s lényegében mégis ugyanaz, amit magunk is láttunk és tapasztaltunk.”²³

Gyulai Pál értelmezését több, alapvetően vele egyetértő, kanonikus jelentőségű olvasat követte a korban (Arany népiességének tisztázása szempontjából Salamon Ferencét kell kiemelni²⁴). Toldi a 19. században olyan hőssé vált, aki történetében egyesítette az egyéni, a társadalmi, illetve a nemzeti felemelkedést. Arany János pedig a *Toldival* a magyar irodalmat (sajátos ok-okozati megfordítással) nemzetivé tette: életműve, egyik csúcán a *Toldival*, a magyar irodalom klasszicizálódása, Horváth János fogalmával a *nemzeti klasszicizmus*.

A *Toldi* kanonizálásának 20. századi nagy gesztusa Horváth János fejlődéstörténeti koncepciója. Horváth a magyar (nemzeti) klasszicizmust olyan korszak, illetve fejlődéstörténeti fogalomként kezeli, amely a nemzeti irodalom kialakulása irányába tett valamennyi addigi lépés összegződése: a nemzeti nyelv és az eredetiség követelménye kiegészül a művészség, az ízlés nemzeti mivoltával. Az így kialakult magyar irodalmi ízlés, ahogy Horváth fogalmaz, „időbeli unikum: történeti képződményű, megállapodott magyar lelki forma.”²⁵ Bár a korszak elején életművével Petőfi áll, Arany János jelenti a tetőpontot mint „Petőfi hozományának klasszikus tudatosítása.”²⁶

A *Toldi*, népiessége révén, képes a nemzeti klasszicizmus értékeinek összegzésére („valami nagy összegegyeztetés ez”),²⁷ egyfajta otthonosságot teremtve olvasói számára. Az otthonosságot leíró etikai szókészletben meghatározó szerepet játszik a „családi függés” alapvető szerepe.²⁸ Ennek köszönhetően „ez is saját szempontunkká válik s családias érdeklődéssel kísérjük a »gyermek« sorsát.”²⁹ Az otthonos és családias olvasás zavartalanná tételét szolgálja a szerelmi szál teljes hiánya. Így lesz igazán „kötelező olvasmány” képessé a *Toldi*, melynek koncepciója „semmi egyéb, mint egy jobbra hivatott gyermek méltatlanul elnyomott becsvágyának küzdelme és célhoz jutásának története.”³⁰

²³ *I. m.*, 257.

²⁴ SALAMON Ferenc, *Arany János és a népiesség* = S. F., *Irodalmi tanulmányok*, Bp., Franklin, 1889, I, 3–37.

²⁵ HORVÁTH János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Bp., Akadémiai, 1976, 346.

²⁶ HORVÁTH János, *A nemzeti klasszicizmus irodalmi ízlése* = H. J., *Tanulmányok*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 1997, II, 176; lásd még Uő., *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, i. m., 345.

²⁷ „Valami nagy összegegyeztetés ez, melyben harmóniába olvad a műköltő alkalmi ihlete a népköltészetével, tudatos, számító művészete a naiv poétika igénytelenségével, a költő tetszése a közönség vonzalmával, a tárgy kívánalmi a közönség ízlésével.” (HORVÁTH János, *A nemzeti klasszicizmus irodalmi ízlése*, i. m., 160.)

²⁸ „Hőse alakja nem pusztán egyéni elkülönöttségben áll előttünk s forog története színhelyein más emberek között [...]; hanem családi függésben, s elejétől végig családi érzelmi viszonyítottságban marad, mintegy az otthon, a család szempontjából fogva fel.” (*I. m.*, 158–159.)

²⁹ Uő.

³⁰ *I. m.*, 162.

Amikor a tankönyvek a *Toldi* összetettségét a nemzet és a család fogalomkörében látják összegezhetőnek, akkor a 19. század közepén kanonizálódott, Horváth János által elmélyített értelmezést folytatják. Csakhogy, amint vázlatosan igyekeztem bemutatni, amikor a *Toldi* elfoglalta kitüntetett helyét a magyar irodalmi kánonban és több értelemben is kötelező olvasmánnyá vált, másként gondolkodtak nemzetről, irodalomról (és sok minden másról, például az időről vagy a kalandról),³¹ mint ma. Természetesen mai nemzet- és irodalom-fogalmaink részben 19. századi képződmények, s különböző szempontból különféle jelentést adhatunk a magyarság, a nemzeti mivolt fogalmainak, ahogyan az irodalom helyét sem határozhatjuk meg egyértelműen a 21. századi magyar kultúrában. Annyi azonban bizonyos, hogy az elmúlt időszak irodalomtörténet-írása elsősorban nem a 19. század közepét jellemző „létigénylő normának” megfelelő affirmatív beszédmód keretei között értelmezi a *Toldit*. Csak néhány elemet kiemelve az újabban felvetett kérdések közül: Arany János a *Toldi*-trilógiát egészsként értelmezte, ami más fénybe állítja a *Toldi* bizonyos eseményeit, Toldi karakterét, sőt a műfajra is visszahat;³² Toldi Miklós jelleme már a *Toldiban* is a „szörnyű gyermek” alakja, s „a rend felbillenésének lehetősége [...] nincs kiiktatva véglegesen a mű zárlatából sem”;³³ a befogadástörténetben inkább a *Toldi* értelmezése hat a *János vitéz*ére, semmint a *János vitéz* felől olvasnák a *Toldit*;³⁴ a narratológiai szempontok bevonása révén több szöveghely elveszíti egyértelműségét (a „harmadik személyű függő beszéddel érzékeltetett belső monológok” egymásba játszatják Toldi és a narrátor nézőpontjait);³⁵ a mű harmonikusságát az égi és földi megbocsátás szimmetriája biztosítja, amely több esemény értelmezésére is kihat;³⁶ a népies-nemzeti közösségi értelmezés és Toldi sorsának személyes értelme feszültségben állnak.³⁷

A vizsgált általános iskolai tankönyvek olyan interpretációs stratégia mentén olvastatják Arany János *Toldját*, amelynek a korai kanonizálásban főszerepet játszó, meghatározó szempontjai a magyar irodalom nemzeti mivolta, a morális fogalmak transzcendens megalapozottsága, irodalom és etikum kapcsolatának egyértelműsége. Ugyanakkor azok a keletkezés- és befogadástörténeti szempontok, amelyek megmutatnák ennek az olvasásmódnak a történetiségét, eltűntek a tankönyvekből, illetve a

³¹ Tanulságos összevetni ebből a szempontból azt, ahogy a tankönyvek a *Toldi* fordulatosságát igyekeznek bizonygatni azzal az önkritikával, amivel Arany illetve például a *Toldi* első részét (vö. BARTA János, *Arany János és az epikus perspektíva*, i. m., 173.), valamint az irodalomtörténet-írás értelmezésével, lásd például: „Bármily sokoldalú is Arany epikus tehetsége, egy hiányzik belőle: a leleményesség. Bonyolultabb mesét ügyesen kieszelni: nem az ő dolga.” (RIEDL Frigyes, *Arany János*, Bp., Szépirodalmi, 1982, 166.)

³² SZILI József, *Arany János: Toldi (trilógia)*, Bp., Akkord, 1999, 16–17.

³³ SZILÁGYI Márton, *Bűnbeesés és megtisztulás = A magyar irodalom története. 1800–1920-ig*, II, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 296.

³⁴ MILBACHER Róbert, *Az emlékezet balzsama*, Bp., Ráció, 2009, 186–187.

³⁵ SZILI József, *Arany János: Toldi (trilógia)*, i. m., 56.

³⁶ SZILÁGYI Márton, *Bűnbeesés és megtisztulás*, i. m., lásd például a cseh vitéznek a tankönyvekben párbajként emlegetett legyőzését, ahol valójában nem történik meg a párbaj, Miklós önmagával folytatott küzdelmének következő epizódjáról van szó (294–295.).

³⁷ KOVÁCS Gábor, *A történetképző versidom. Arany János elbeszélő költészete*, Bp., Argumentum, 2010, 96–119.

kerettantervekből. Lehetséges, hogy mindez helyes a pedagógiai módszertan szempontjából, ám a hagyománytörténeti előzményeket moralizálássá és aktualizálássá tévő interpretáció olvasmány helyett kötelezővé teszi a *Toldit*.